

Війна світоглядів у художньому просторі пам'яті про радянське минуле (роман *Дзвінка* Ніни Кур'яти)

Людмила Даниленко

Львівський національний університет природокористування, Дубляни – Україна
ladadana17@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-8617-6378>

Wojna światopoglądowa w artystycznej przestrzeni pamięci o sowieckiej przeszłości (powieść *Dzwinka* Niny Kuriaty)

Ludmyła Danylenko

Lwowski Narodowy Uniwersytet Zarządzania Środowiskiem, Dublany – Ukraina

STRESZCZENIE. Artykuł poświęcony jest kwestii tożsamości we współczesnej ukraińskiej prozie traktującej o sowieckiej przeszłości. Na przykładzie powieści Niny Kuriaty *Dzwinka*. *Ukrainka urodzona w ZSRR* autorka bada konfrontacje światopoglądowe między „Sowietem” (obywatelem Związku Radzieckiego) a Ukraińcem o narodowej tożsamości. Wskazuje się, że konflikt opiera się na „dwójmyśleniu”, które w ZSRR dzieliło postrzeganie świata na prawdę oficjalną i własną, a jego konsekwencją była „nicość”, obojętność jednostki. Istotę tych procesów można dostrzec w strukturze obrazów i treści utworu. Jego elementami są „społeczeństwo” i „rodzina”. Wojna świadomości toczy się wokół pojęć życiowych: ojczyzny, duchowości, pieśniarstwa, święta, języka. Badaczka zaznacza, że siły konfrontacji są równie ważne i każda z nich wpływa na kształtowanie się światopoglądu bohaterów. Podkreśla, że głównym podmiotem konfliktu w tym zakresie jest język. Autorka uważa, że to właśnie język determinuje niechęć Dzwinki do pozbycia się ciężaru „sowka”, choć stara się identyfikować jako Ukrainka. Zauważa się, że we współczesnych realiach wojna świadomości stała się konsekwencją wojny pamięci.

Słowa kluczowe: sowiecka przeszłość, wojna świadomości, pamięć, tożsamość, powieść, bohaterka

The war of worldviews in the artistic space of memory about the Soviet past (The novel *Dzvinka* by Nina Kuryata)

Liudmyla Danylenko

Lviv National Environmental University, Dubliany – Ukraine

ABSTRACT. The article is devoted to comprehending identity in contemporary Ukrainian prose about the Soviet past. Using the example of Nina Kuryata's novel *Dzvinka*, a Ukrainian born in the USSR, the author examines the reproduction of worldview confrontations between a "Soviet" (a representative of the unified Soviet population) and a Ukrainian with a national self-identity. It is indicated that the conflict of the work is based on the "doublethink" that divided the perception of the world between the official and personal truth in the USSR, and its consequence – "nothingness", indifference. The essence of these processes can be seen in the structure of the novel's imagery and content. Its components are "society" and "family". The wars of consciousness take place around the concepts of life: homeland, spirituality, songwriting, holidays, language. The researcher points out that the forces of confrontation are equally important and each of them influences the formation of worldviews. It is emphasized that the main subject in the conflict of consciousness of the totalitarian world is language. The author believes that it is language that determines *Dzvinka's* unwillingness to get rid of the burden of the "scoop", although she tries to identify herself as Ukrainian. It is noted that the wars of consciousness have become a consequence of the wars of memories in modern realities.

Keywords: Soviet past, war of consciousness, memory, identity, novel, hero

Вступ

У сучасній українській прозі про радянське минуле художній світ зазвичай вибудовується за принципом протиставлень образів та ідей. Письменники покладаються на бінарність опозицій, підкреслюючи головні смисли; створюють контраст явищ і деталей, акцентуючи увагу на різному, несумісному; розташовують персонажів у взаєминах „свій” – „чужий” – „інакший”, виокремлюючи характери в колоніальному існуванні.

Підґрунтям для дослідження цих явищ стали теорії, розроблені в гуманітарних студіях про посттоталітарну (пострадянську) пам'ять, зокрема теорія війни пам'ятей (Алла Киридон, Сергій Троян). В основі цієї теорії, – зазначає Киридон, – „минуле, яке роз'єднує, бентежить, провокує, створює скандальні або «дражливі» ситуації у просторі дійсних суспільно-політичних відносин» [Киридон 2016: 140]. Українське суспільство, переживаючи в ХХІ ст. одне з найтяжчих випробувань – збройну війну з Росією, занурене ще й у війну пам'ятей (на жаль, і зовнішню, і внутрішню). Різні погляди на життя в СРСР (відторгнення / антиносталягія – замилювання / ностальгія) й досі утримують

небезпечний стан нерівноваги. Проговорення травм минулого, відкриття істин, відмова від ілюзій має стати терапією пам'яті народу, що заслуговує на гідне представництво в демократичному світі.

Війни пам'ятей тривають довше, ніж мілітарні війни. Українцям потрібно бути готовими до самоствердження ще й після перемоги над Росією. Журналістка Анастасія Коник наголошує: „І якщо закінчення війни матиме конкретну календарну дату, то війна пам'ятей триватиме не одне покоління” [Коник 2019: 49]. Дослідниця вважає, що консенсусний образ минулого залежатиме від відкритості до діалогу еліт і авторитетів тих, хто все ще нестиме масив протилежних за змістом спогадів [Коник 2019: 49]. Складно з цим не погодитися. Тож питання „відвойовування” національної пам'яті актуальне в гуманітарному колі.

Війна пам'ятей – це наслідок війни свідомостей, що формувалася на суперечностях тоталітарної системи. У Радянському Союзі існували дві правди – офіційна та індивідуальна. Індивідуальна правда була замовчуваною і незручною, офіційна „правда” – фіктивною (унікальна антитеза доби!). „...В СРСР брехали завжди, й це було нормою, можливо, навіть частиною суспільного договору”, – пише історик і політик Вадим Денисенко [Денисенко 2023: 88]. Оксана Забужко, як свідок радянської доби, констатує: „Ми знали, що пропаганда нахабно бреше нам у живі очі, і більш-менш (хто «більш», хто «менш») здогадувалися, що там, де кожен зосібна з засади є нічим, не може бути й «щастя для всіх»” [Забужко 2020: 302]. Паралельна реальність у СРСР – звичний стан існування. Населення, маючи досвід попередніх десятиріч терору, гуртом пристосувалося до „пропозицій” системи, подивувавши світ як стандартизована людність. Ідеться про „совок” – покоління „брежневщини” з низкою специфічних рис. Американський філософ і філолог Михаїл Епштейн акцентував на „капловухості” й „лохоподібності” „совка”, пояснюючи, що „вуха” того були „повні відголосків умовлянь і обіцянок рівності, братерства і великого майбутнього” [Епштейн 2016: 163]. Дослідник описав небезпечність паралельної реальності, в якій опинився радянський громадянин: „Це примітивний дуалізм, коли людина керується двома імпульсами, не здаючи собі справи в їхній несумісності. Там, де в душі має бути ціле, утворюється розколина” [Епштейн 2016: 181].

„Примітивний дуалізм” або ж „двоєдумство” (за Джорджем Орвеллом) – хвороба суспільства, і закладалася вона ще в дитячій уяві в межах родини та освітніх закладів. Доказовою є форма соціалізації особистості в СРСР – „модель поведінки молодої людини”. Юрій Каганов у монографії *Конструювання „радянської людини” (1953–1991): українська версія* проаналізував протистояння „шкільного і сімейного досвіду” дітей. Він пише: „Першочергова роль школи у становленні громадянина в радянському суспільстві виступала одним із пріоритетів державної політики, не поступаючись сімейному вихо-

ванню, а в більшості випадків навіть перевищуючи його значення” [Каганов 2019: 69].

Майбутнього „совка” привчали до подвійних стандартів зусібич: „батьки... прищеплювали дітям звичку висловлюватися «правильно» або нейтрально в офіційних місцях” [Каганов 2019: 70], а „радянська педагогіка” тим часом „«на виході» мала отримати середньостатистичну молоду людину” [Каганов 2019: 76]. На підсвідомому рівні молодше покоління отримувало розуміння того, що самодостатність можлива тільки „в сім’ї народів СРСР на чолі з російським народом” [Каганов 2019: 85]. Зумисне нищення національних кодів призводило до духовного спустошення. Результатом перетворення українця в універсального радянського громадянина стало вихолощення індивідуальності, одноликість, типовість і меншовартість. Олена Стяжкіна називає цей стан „небуттєвістю”. У її роздумах, що відображені в книзі Олександра Михеда про український Схід *Я змішаю твою кров з вугіллям*, характеристика „небуттєвості” повна і вражаюча: „Це історія про те, що в людини немає самої себе. Вона не знає, яка вона, чого хоче, чого прагне, чого вона варта, що з нею можна і що їй не можна. Немає нічого, порожнеча. Порожнеча, яка часто заповнюється злом, у кращому випадку – чужими міфами... Хтось інший має сказати тобі, хто ти є, і має взяти відповідальність за твоє життя” [Михед 2020: 273].

„Небуттєвість” особливо шкідлива, це крайня стадія втрати ідентичності. До новітнього часу вона дожила під гаслом „какаяразніца”, набобивши багато лиха, призвівши до збройної агресії рашистів, що споконвіку претендували і на українську землю, і на українську душу.

„Двоєдумство” і „небуттєвість” як категорії мислення в художніх текстах про колоніальну пам’ять

Художня інтерпретація подвійної свідомості і збайдужілості проскановує стан суспільства, яке нині ще позбувається колоніальних комплексів (свідомо, підсвідомо, під впливом інших досвідів і зважаючи на велику збройну війну). Руїнація „совкового” мислення, яке з пристосуванства переросло в ностальгію за радянським, покладається перш за все на новітню гуманітарну потугу – історію, філософію, психологію, мистецтво. Активно беруться до освоєння проблеми письменники. Їхні тексти, за визначенням Оксани Пухонської, відкривають „модифіковані пропагандою сторінки минулого, які дають можливість травмованим тоталітаризмом суспільствам повернути собі власну ідентичність” [Пухонська 20: 139].

Польська дослідниця Агнешка Матусяк пропонує розглядати твори сучасних авторів, що пишуть про радянське минуле, через опцію „деколоніального

проекту”. Це дає можливість не лише трансформувати зміст колоніально-тоталітарного спадку, а й передусім переорієнтувати принципи й межі діалогу сучасності з тим спадком [Матусяк 2020: 24]. Що важливо, науковий підхід дослідниці спрямований на розщеплення психологічних колоніальних вад: „Це також проект, який ліквідує дуалістичне мислення, що спирається на антагонізм ієрархії колоніальне-імперське, і запроваджує оптику множинності, виворюваної з огляду пограниччя” [Матусяк 2020: 24].

Розвідки Тетяни Гребенюк щодо метамодернізму допомагають осмислити концептуальність колоніальної травми в текстах про пам'ять. Беремо до уваги такі аспекти її досліджень: осциляція – ‘коливання протагоніста (наратора) між відчаєм і надією, осудом і прийняттям’, гіпер-саморефлексивність ‘фокусування уваги на детальній трансляції власного унікального досвіду’, місце іронії, ‘вияв протистояння минулому світогляду’, метанаративи національної ідентичності, соціальної ваги мистецтва, рідної мови [Гребенюк 2023: 48, 50].

Одним із головних конфліктів у художніх творах про радянське минуле став конфлікт світоглядів – інтересів і прагнень „совка” та українця. На цьому тлі чутливо сприймається образ дитинства радянського часу. Потрясіння дитячої психіки передано сучасними авторами по-різному. Ірена Карпа в автобіографічному романі *З роси, з води і з калабані* (2012) змалювала комічно-викривальний образ стосунків дитини з суспільством. Олег Сенцов у книзі оповідань *Жизня* (2019) втілив особисті спогади в настроях світлої меланхолії та болючої іронії, не приховавши розчарування дійсністю. Жорстко саркастично осмислив колективний портрет радянських школярів Мирослав Лаук у романі *Баборня* (2016). Автор, який не причетний до радянського часу та не має потреби оберігати пам'ять про дитинство в колоніальних реаліях, представив чіткі механізми ламання свідомості юних (заохочення до атеїзму, приховування правди, фанатична участь у комуністичних святах). Названі письменники ретранслюють радянський дитячий простір засобами зіставлення, виявлення суперечностей, на контрастах найбільш вразливих явищ, знаків і почуттів.

Авторські задуми і читацькі рефлексії щодо роману *Дзвінка. Українка, народжена в СРСР*

Війна світоглядів становить суть конфлікту автобіографічного роману Ніни Кур'яти *Дзвінка. Українка, народжена в СРСР*. Назва твору функціональна: звучно привертає увагу й одразу заохочує до роздумів про несумісне. Книга вийшла 2023 р., у час розгортання важких воєнних дій на території України. Вона відкриває болючі проблеми покоління, що пройшло (чи ще проходить) шлях національної самоідентифікації – від „совка” до україн-

ця. У творі домінують документальність і публіцистичність, що окреслює достовірність описаного. Художності додають проникливі образи та відверті емоції, які відтворюють світ протистоянь: правди й брехні, упевненості й пристосуванства, свободи й покори. Жанрово-стильові особливості твору авторка коментує так: „Всі події, які відбуваються довкола головної героїні, – політичне, соціальне тло, те, що вона чує з телевізора та радіо, читає з газет – дійсно написано з документальною точністю. Водночас роман художній” [Чиркова 2024].

Ніна Кур’ята належить до покоління тих, хто був дитиною в СРСР. Вона народилася 1978 р. в Одеській області. Пережите перенесла в книгу. *Дзвінка* – перший роман письменниці, що одразу привернув до себе увагу актуальною темою, до того ж увійшов у довгий список конкурсу „Книга року ВВС”.

Часопростір книги – життєвий шлях героїні від ранніх років дитинства в селі на Одещині (початок 1980-х рр.) до професійного зростання столичної журналістки, яка перебуває в передчутті великої війни (лютий 2022 р.). Ніна Кур’ята написала про те, що накопичувалося тягарем упродовж її життя, насамперед порушила питання рідної мови українців у зросійщеному середовищі. В одному з інтерв’ю авторка пояснила: „...Я вирішила, що буду писати хоча б для того, щоб, по-перше, фіксувати все, як це з нами відбувалося... Коли пишеш, щось стає зрозуміліше, легше. Ця тема для мене була досить тригерною: коли тебе щось тригерить, воно повинно мати вихід” [Чиркова 2024]. Така письменницька реакція на важку пам’ять природна в стані духовного відновлення.

Проговорення травми минулого – завдання сучасної української прози, „амбітне, донедавна невластиве” літературному тексту, як зазначає Оксана Пухонська. Літературознавиця дає точну характеристику цьому процесу: „...Художній твір виконує функцію терапії, надаючи можливість авторові проговорити перед потенційними читачами власний травматичний досвід; реципієнтам же цей досвід осмислити й зрозуміти у процесі читання, дискусій, обговорень. Це, власне, і є чи не найдієвішим механізмом *культури рани*” [Пухонська 2022: 8]. Очевидно, що в *Дзвінці* передбачено і терапію враженого покоління, і самотерапію нараторки.

Прикметними є роздуми, що були оприявлені в рецензіях на роман. Тетяна Петренко вказала на відчуття травми ідентичності через збайдужіння людей, їхнє підлаштування до другорядності: „Роман *Дзвінка* показує життя більшості українців, які були носіями української мови та культури, але абсолютно не усвідомлювали цінність і важливість збереження своєї ідентичності. Вони просто жили, пристосовуючись під тренди сучасності, якими б ті не були” [Петренко 2023]. Анастасія Левкова звернула увагу на дуалізм світосприйняття героїні та його наслідки: „У душі дитини – роздвоєння, вона розуміє, що родина і школа протистоять одна одній, але любить і родину,

і школу, [певних] учительок...», – та додає: „...Це книжка про ідентичність і шлях” [Левкова 2023].

Для деяких читачів така терапія травми виявилася надто важкою, що помітно в дописах літературної групи *Враження* в соцмережі Фейсбук. Наприклад, дописувачка під ніком Olga Olha зізнається: „...Книга викликала у мене почуття провини. Чому ми дозволили це зробити з собою? Чому були такими слабкими і покірними?” [Olha 2024]. Руслана Курах відреагувала дуже гнівно, роман її обурив: „Думаю, що книзі більше підійшла б назва «До чого привела мовна нестійкість» ну або «Як українка стала укрАінкой»” [Курах 2023]. Резонанс думок, викликаний романом *Дзвінка*, задіює різні переживання й наміри як ресурси війни пам'ятей. Тож явища і процеси, про які пише Ніна Кур'ята, виявляють незагоєні рани, а терапія ще не завершена.

Художньо-стильові особливості зображення війни свідомостей

Формування свідомости героїні роману, дівчинки Дзвінки, Ніна Кур'ята осмислила у двох вимірах – соціальному (зовнішнє буття) і в особистому (родина). Соціум представлений школою, університетом, номенклатурними родичами, літературним гуртком тощо. Родина – найближчими людьми Дзвінки, які зберегли національні традиції та духовні цінності (мама-одиначка, бабуся, сусідка Бабаня). Увиразнено ті процеси і явища, що викликають загострені суперечливі реакції, створюють контраст, а отже, демонструють „двоєдумство”.

У бінарних площинах формується уявлення дівчинки про батьківщину, пісенну творчість, свята, побут. У першому класі її, як і всіх дітей, вчать правильно називати батьківщину – „Союз Советских Социалистических Республик”, а вдома бабуся говорить інше: „Запомни: твоя родина – Любашівка” [Кур'ята 2023: 83]. У школі співають „Варшавянку” і „Смело, товарищи, в ногу”, а від бабусі Дзвінка знає інші пісні, такі, щоб „у школі не співати і не розказувати” [Кур'ята 2023: 74]. Після Великодня вчителька виявляє, що діти вдома їли крашанки, бо в „половини класу руки червоні... у деяких – сині, зелені чи жовті...” [Кур'ята 2023: 86], і це її дуже сердить, а Дзвінчина бабуся червоних крашанок до рук не давала, казала: „...Нізя, бери краще оце, фарбоване цибулинням” [Кур'ята 2023: 86]. У школі розповідають про „дітей-героїв”, особливо про Павліка Морозова, а вдома старші згадують драматичну сімейну історію „розкулачки”.

Вагомі сенси закладено в образи-деталі, пов'язані зі світоглядними ідеалами („флажок” і транспаранти – церковна хоругва; жовтенятська зірочка – натільний хрестик; церква – меблевий магазин, перебудований із церкви). На комуністичному параді Дзвінка з червоним прапорцем, „на ньому великими

буквами написано ссср” [Кур’ята 2023: 65], Бабуся, як працівниця лікарні, з транспарантом, але водночас розповідає онуці про хоругву: „Це тканина..., на якій вишивали обличчя бога і носили кругом церкви на празники... А зараз такого носити нізя, то й носят оті флаги та транспаранти” [Кур’ята 2023: 65]. Коли Дзвінку прийняли „в октябрята”, у неї з’явився відповідний значок, „там намальований маленький Ленін” [Кур’ята 2023: 66]. Але дівчинка хрещена, має хрестика, який „лежить вдома у такій спеціальній шкатулочці”, тільки бабуся застерегла, „краще у школу його не надівати” [Кур’ята 2023: 93]. Мешкаючи вже в Одесі, після переїзду з села, Дзвінка бачить там „щось дуже схоже на церкву, але без хреста” і з надписом на фасаді „Мебель” [Кур’ята 2023: 147]. Кожна зі сторін оперує своїми цінностями. Дві різні свідомості, ворожі одна одній, ведуть війну за дитину.

Абсолютно суперечливі світи однаково близькі Дзвінці і конструюють її „двоєдумство”: „У школі – своє, а в житті – своє” [Кур’ята 2023: 103]. Добре простежуються риси пристосуванства, необхідні вже змалку: замовчування незручної правди, приховування своїх поглядів, прийняття сумнівних дій авторитетнішого чи успішнішого. Героїня намагається утримати баланс сил суспільства й родини, створити комфортні умови співжиття: „проводить серйозну розмову” [Кур’ята 2023: 85] з бабусею, просить не молитися при ній і не ходити в церкву; вагається, чи варто розповідати вчительці про те, що почула вдома про „розкулачення” і приймає рішення „нічого не казати” [Кур’ята 2023: 91]; сміється з дивного напису на прапорці („троє си й одно ри”), а потім „тривожно оглядається, чи хто не почув” [Кур’ята 2023: 65]; соромиться того, що не могла б учинити, як Павлік Морозов. Специфіка відтворення конфлікту полягає в психологічній напруженості: кожна зі сторін оперує своєю правдою, обидві сили тримають свою вагу на терезах буття.

Головний предмет суперечностей – мова. Проблема вибору між українською та російською супроводжує Дзвінку все її життя, посилюючи і національні переконання, і „совкові” комплекси. Уперше з мовним конфліктом дівчина стикається, коли починає своє шкільне життя. З українського і „руского” класів сама обирає другий, бо російською говорять „благородние люди”, по телевізору „всі дяді і тьоті виключно цією мовою розказують”, а по-українськи вона „і так уміє” [Кур’ята 2023: 58]. Пристосування Дзвінки відверте й обґрунтоване. Цей стан не змінюється кардинально навіть із відчуттям некомфортності. На уроках Дзвінка помічає байдужість або зневагу до української мови дітей і вчительки, дивується несумісності почуттів і офіційних догм (у „Книге для чтения” про українську історію „українські слова написані російською” [Кур’ята 2023: 113]). У колі одеських родичів дівчинка спілкується російською, а на їхнє замовлення демонструє українську, чим викликає подвійну реакцію захоплення-приниження: „Так забавно” [Кур’ята 2023: 153]; „Ти смотри, как телевизор, переключается” [Кур’ята 2023: 154]. Мова – маркер,

за яким Дзвінка ідентифікує себе в суспільстві й серед найрідніших людей. Героїня свідомо того, що українська мова перебуває в статусі другорядної, неважливої, бутафорної, і переживає через це. Внутрішні роздуми авторка вкладає у прикру іронію: „Говориш українською – танцюй гопак, чого тобі ще! Читаєш зі сцени українськомовні вірші – не забудь український костюм, бажано ще й з віночком. Вважаєш українську рідною? Тоді виступиш на Дні рідної мови в бібліотеці якоїсь школи, за це поставлять одразу дві „галочки” – у школі і в обласному відділенні Спілки письменників, яка туди тебе направила – бо де ж іще знайти тих, хто може читати щось українською, як не там..?” [Кур'ята 2023: 210].

Дзвінка погоджується на умови зросійщеного суспільства. Спілкування рідною українською – то постійне випробування. Усвідомлення такого стану для неї травматичне. Українка в романі сприймається жертвою. Двомовність – віддзеркалення „двоєдумства”.

Талант і розум дитини реалізуються через інші прояви – зручну модель радянської школярки, маленького „совка” з його пристосуванством. Це якраз стан „небуттєвості”, яку охарактеризувала Олена Стяжкіна. Дзвінка справді не знає, „яка вона”, „чого вона варта, що з нею можна і що їй не можна” і „хтось інший має сказати” їй, хто вона, „має взяти відповідальність” за її життя [Михед 2020: 273]. Дівчина довіряється школі, вчителям, а мама й бабуся свідомо приймають це, бо по-іншому бути і не могло. Родина отримує поразку в війні свідомостей. Питання вибору професії Дзвінки вирішує її дядько-кадебіст. Ніна Кур'ята описує душевний стан героїні, слабкі намагання опиратися, тим самим підкреслює залежність від зовнішньої сили: „... Вона ненавиділа те, як легко дядько Толя розпоряджався її долею” [Кур'ята 2023: 214–215]. Ще виразніший стан покори Дзвінчиної бабусі, яка „нікому не дозволяла” розпоряджатися собою. „Та коли справа доходила до Дзвінки і її майбутнього” – бабусю неначе паралізувало” і вона „поступалася своїми правами” [Кур'ята 2023: 215]. Дівчина вступає на хімфак, а не на журналістику, як хотіла. Навчається, підлаштовуючи свої інтереси під чужий вибір. Мрія здійснилася лише після розпаду імперії.

Образ головної героїні динамічний. Дитячі контрверсійні знання та ідеали, осмислення вибору протягом дорослішання набувають сили у становленні самодостатньої жінки, тим паче, що цей етап припав на добу державної незалежності. Постать дорослої Дзвінки – умовний результат радянських практик виховання, що припинилися лише через обставини змін світоустрою. Здається, героїня втілює риси освічених, талановитих українців, які вміють критично спостерігати за світом, використовувати свій інтелектуальний потенціал. Водночас помітно, як на рівні підсвідомості Дзвінка й далі живе у двох площинах. Особливо це проступає в екстремальних ситуаціях: про свої патріотичні почуття під час подій Євромайдану колезі з редакції

ВВС вона надривно викрикує по телефону російською: „Это моя страна!” [Кур’ята 2023: 292]; перебуваючи в Єгипті на відпочинку восени 2014-го, дискутує з росіянином щодо війни в Україні його мовою; у бесіді з двоюрідною російськомовною сестрою про мовну принциповість твердить російською: „Это мой родной язык...” [Кур’ята 2023: 230]. Національне самоусвідомлення Дзвінки помітне у вчинках і громадянській позиції (вона аналізує політичну обстановку в Україні, підтримуючи демократичні цінності, деякий час перебуває на Майдані і веде звітти репортаж). Однак тягар „совка” вона не позбувається остаточно. Цей тягар – російськомовність. Сторони психологічних протистоянь балансують і в добу незалежності, і навіть після Революції Гідності та під час військового вторгнення Росії.

Фінал роману – переддень великої війни 23 лютого 2022 року – Ніна Кур’ята називає „точкою”, до якої привів шлях із Радянського Союзу. Вона так обґрунтовує свою думку:

І далі нема чого сказати за темою російської мовної комунізації та конфлікту героїні з різними середовищами в різні історичні та політичні часи. З одного боку, це відкритий кінець, а з іншого боку, закономірно, що ми дійшли до певної точки через те, що робили і не робили. Це не значить, що ми винні. Це значить новий етап [Чиркова].

Втілюючи в художню форму власний травматичний досвід, письменниця створила правдивий образ українки, враженої колоніальними впливами. Героїня пройшла шлях радянської громадянки в стані вагань між правильним і неправильним (категоріями взаємозамінними). Так спотворювалося розуміння ідентичності. Через це віруси „совка” проникли і в новітнє суспільство.

Висновки

Тракування Ніною Кур’ятою зломів радянського часу, осмислення психотипів та умов їхнього формування іронічно викривальне. Водночас це свідчення всього ресурсу комуністичної ідеології, результати якого помітні й досі. Сутнісний тут акцент на національних кодах, духовності й мові, які по-різному виявляють себе відповідно до контакту з (не)свідомим. Авторська відвертість позначила маркери, що непокоять суспільство, яке виборює свою ідентичність у збройній війні з найпідступнішим ворогом – Росією.

У художній структурі роману *Дзвінка. Українка, народжена в СРСР* закладено протистояння – війну світоглядів. Ворожі сторони цієї війни – радянський соціум і звичайна родина з давніми національними традиціями. Ресурси війни – цінності та ідеали, які обрала для себе кожна зі сторін. Жертва війни – дитина, що живе між двох світів. Наслідки війни – „двоєдумство” та „небуттєвість” жертви, її розгубленість у пізнанні ідентичності. Розширення

часопростору, а саме осягання доби незалежності, демонструє динамічність розвитку характеру, враженого вірусом меншовартости. Книга викликає різні реакції, пропонує пережити війну свідомостей і самовизначитися. Важливими в структуруванні протиріч є художньо-стильові засоби роману: змалювання контрастних деталей, виявлення бінарних опозицій у процесах та явищах.

Літературознавчий аналіз проблеми війни свідомостей, виявленої в романі Ніни Кур'яти, допоміг з'ясувати складники суперечностей часу, детально описати їх. Привернення уваги до осмислення психологічного стану суспільства з набутими рисами „двоєдмства” і „небуттєвості” перспективне для подальших досліджень літератури пам'яті. Питання постсвідомості з закарбованим травматичним досвідом актуальне не лише в сучасній Україні, а й інших європейських державах. Спільне пережите раніше й тепер має бути і проговорене разом.

Список використаної літератури

- Гребенюк Т., *Спільний біль, війна й ідентичність: національна специфіка українського літературного метамодернізму. Від пост- до метамодернізму: зміна культурної парадигми сучасності*, [в:] „Сучасні літературознавчі студії”, 2023, вип. 20, с. 30–58.
- Денисенко В., *Як зруйнувати російський мір*, Київ: Наш Формат, 2023.
- Забужко О., *Планета Полин. Вибрані есеї*, Київ: Видавничий дім „Комора”, 2020.
- Епштейн М., *По той бік совка. Політика на грані гротеску*, Київ: Дух і Літера, 2016.
- Каганов Ю., *Конструювання „радянської людини” (1953–1991): українська версія*, Запоріжжя: Інтер-М, 2019.
- Киридон А., *Гетеротопії пам'яті: Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті*, Київ: Ніка-Центр, 2016.
- Коник А., *Російсько-український конфлікт у дзеркалі ЗМІ: війна в пам'яті та війни пам'ятей*, [в:] „Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика”, 2019, вип. 45, с. 44–51.
- Курах Р., „Дзвінка”, *Ніна Кур'ята*, [в:] Електронний ресурс: <http://surl.li/qwfjs>.
- Матусяк А., *Вийти з мовчання. Деколоніальні змагання української культури та літератури ХХІ ст. з посттоталітарною травмою*, пер. А. Бондар, Львів: ЛА „Піраміда”, 2020.
- Михед О., „Я змішаю твою кров із вугіллям”. *Зрозуміти український Схід*, Київ: Наш формат, 2020.
- Olha O., „Дзвінка”. *Автор Ніна Кур'ята*, [в:] Електронний ресурс: <http://surl.li/qwfjs>.
- Петренко Т., *Ревізія радянського спадку: роман Ніни Кур'яти „Дзвінка. Українка, народжена в СРСР”*, [в:] Електронний ресурс: <https://chytomo.com/reviziia-radianskoho-spadku-roman-niny-kur-iaty-dzvinka-ukrainka-narodzhena-v-srsl/>.
- Пухонська О., *По за межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі*, Брустури: Дискурс, 2022.

- Пухонська О., *Тоталітаризм і література: від взаємодії до викриття*, [в:] „Studia Ukrainica Posnaniensia”, 2020, т. VIII/2, с. 131–140.
- „Це книжка про ідентичність і шлях” – Анастасія Левкова про роман „Дзвінка. Українка, народжена в СРСР”, [в:] Електронний ресурс: Лабораторія <https://laboratoria.pro/blog/tse-knyzhka-pro-identychnist-i-shlyah--anastasiya-levkova-pro-roman-dzvinka-ukrainka-narodzheni-v-srsr>.
- Чиркова Л., *Героїня є дзеркалом суспільства: Ніна Кур'ята розповіла про роман „Дзвінка”*, [в:] Електронний ресурс: Суспільне Культура. <https://suspilne.media/culture/622075-geroina-e-dzermalom-suspilstva-nina-kurata-rozpovila-pro-roman-dzvinka/>.

Spysok vykorystanoi literatury [References]

- Hrebenuk T., *Spilnyi bil, viina y identychnist: natsionalna spetsyfika ukrainskoho literaturnoho metamodernizmu. Vid post- do metamodernizmu: zmina kulturnoi paradyhmy suchasnosti* [Common pain, war and identity: national specificity of Ukrainian literary metamodernism. From post- to metamodernism: changing the cultural paradigm of our time], [v:] „Suchasni literaturoznavchi studii”, 2023, vyp. 20, s. 30–58.
- Denysenko V., *Yak zruinuvaty russkii mir* [How to destroy the Russian world], Kyiv: Nash Format, 2023.
- Zabuzhko O., *Planeta Polyn. Vybrani esei* [Planet Wormwood. Selected essays], Kyiv: Vydavnychym dim „Komora”, 2020.
- Epshtein M., *Po toi bik sovka. Polityka na hrani hrotesku* [Homo Sovieticus to the Bobok Character: Politics on the Edge of the Grotesque], Kyiv: Dukh i Litera, 2016.
- Kahanov Yu., *Konstruiuvannia „radianskoi liudyny” (1953–1991): ukrainska versiia* [The construction of the “Soviet man” (1953–1991): Ukrainian version], Zaporizhzhia: Inter-M, 2019.
- Kyrydon A., *Heterotopii pamiaty: Teoretyko-metodolohichni problemy studii pamiaty* [Heterotopias of memory: Theoretical and methodological problems of memory studies], Kyiv: Nika Centre, 2016.
- Konyk A., *Rosiisko-ukrainskyi konflikt u dzerkali ZMI: viina v pamiaty ta viiny pamiatei* [The Russian-Ukrainian conflict in the media: a war in memory and wars of memories], [v:] „Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Zhurnalistyka”, 2019, vyp. 45, s. 44–51.
- Kurakh R., „Dzvinka”, *Nina Kuriata* [„Dzvinka”, *Nina Kuriata*], [v:] Elektronnyi resurs: <http://surl.li/qwfjs>.
- Matusiak A., *Vyty z movchannia. Dekolonialni zmahannia ukrainskoi kultury ta literatury XXI st. z posttotalitarnoiu travmoiu*, per. A. Bondar [Out of Silence. Decolonial Struggles of Ukrainian Culture and Literature of the Twenty-First Century with Post-Totalitarian Trauma, trans. by A. Bondar], Lviv: LA „Piramida”, 2020, s. 308.
- Mykhed O., „*Ia zmishaiu tvoiu krov iz vuhilliam*”. *Zrozumity ukrainskyi Skhid* [“I will mix your blood with coal”. Understanding the Ukrainian East], Kyiv: Nash format, 2020.
- Olha O., „Dzvinka”. *Avtor Nina Kuriata* [“Dzvinka”, *Nina Kuriata*], [v:] Elektronnyi resurs: <http://surl.li/qwfjs>.

- Petrenko T., *Reviziia radianskoho spadku: roman Niny Kuriaty „Dzvinka. Ukrainka, narodzhena v SRSR”* [Revision of the Soviet Legacy: Nina Kuriata's novel Dzvinka. A Ukrainian Woman Born in the USSR], [v:] Elektronnyi resurs: <https://chytomo.com/reviziia-radianskoho-spadku-roman-niny-kur-iaty-dzvinka-ukrainka-narodzhena-v-srsr/>.
- Pukhonska O., *Poza mezhamy boiu. Dyskurs viiny v suchasni literaturi* [Beyond the Boundaries of Battle. The discourse of war in contemporary literature], Brustury: Dyskursus, 2022.
- Pukhonska O., *Totalitaryzm i literatura: vid vzaiemodii do vykryttia* [Totalitarianism and literature: from interaction to discovery], [v:] „Studia Ukrainica Posnaniensia”, 2020, t. VIII/2, s. 131–140.
- „Tse knyzhka pro identychnist i shliakh” – Anastasiia Levkova pro roman „Dzvinka. Ukrainka, narodzhena v SRSR” [“This is a book about identity and the path” – Anastasia Levkova about the novel Dzvinka. A Ukrainian Woman Born in the USSR], [v:] Elektronnyi resurs: Laboratoriia, <https://laboratoria.pro/blog/tse-knyzhka-pro-identychnist-i-shlyah-anastasiya-levkova-pro-roman-dzvinka-ukrainka-narodzhena-v-srsr>.
- Chyrkova L., *Heroinia ye dzerkalom suspilstva: Nina Kuriata rozpovila pro roman „Dzvinka”* [The heroine is a mirror of society: Nina Kuriata talks about her novel The Bell], [v:] Elektronnyi resurs: Suspilne Kultura, <https://suspilne.media/culture/622075-geroina-e-dzerkalom-suspilstva-nina-kurata-rozpovila-pro-roman-dzvinka/>.

Використане джерело

Кур'ята Н., *Дзвінка. Українка, народжена в СРСР*, Київ: Laboratoriia, 2023.

Vykorystane dzherelo [References]

Kuriata N., *Dzvinka. Ukrainka, narodzhena v SRSR* [Dzvinka. A Ukrainian Woman Born in the USSR], Kyiv: Laboratoriia, 2023.